En el VII Centenari de la Mort de JAUME I

per I. MASSIP
Director de l'Arxiu Municipal

Enguany es compleixen setcents anys de la mort del rei Jaume. En tal commemoració sembla oportuna una referència a les Costums de Tortosa que van néixer com a cos jurídic escrit en el seu ample regnat. La celebració per altra banda del X Congrés d'Història de la Corona d'Aragó el 20 de setembre a Saragossa, on les ponències tractaran de la figura del gran rei i on -al recer de la Càtedra d'Història del Dret de Barcelona- presentarem un treball referit a documentació sobre les Costums, ens han induït a donar-ne les primícies als tortosins en ocasió de les Festes Majors.

L'obra d'Oliver o la de Font i Rius (per no citar més que els dos autors, més importants tant per la seva calitat com per la seva extensió en el tractament del tema) sembla que ens dispensin de reincidir en una exposició de les grans línies que delimiten la importància de les Costums i el seu procés de formació -ma/ del tot aclarit. Ens inviten però a fer algunes precisions de detall i de recerca. Efectivament l'Arxiu Municipal de Tortosa ens ha proporcionat un document que pot contribuir a il.lustrar algun aspecte controvertit, el no haver-se catalogat l'Arxiu fins a dates recents es pot/a/ causa de que fins avui hagi estat desconegut: Es tracta d'una Sentència del rei Jaume (en trasllat ben autèntic/at de 1383) donada a Tortosa el 30 d'abril de 1228, entre la Ciutat d'una part i el Temple ("et alios dominos dictorum") de l'altra. Es el pergami nº 9 del Calaix de Privilegis III. La Sentència es dona basicament: 1) sobre el lloc especial on els Ciutadans han de firmar de dret quan tenen plet i 2) per quins jutges ha de seguir-se el procés.

La problemàtica que planteja es molt interessant, donat que afecta de ple la jurisdicció tant en quan al lloc on s'ha de fer justicia, com en quant als jutges que l'han d'impartir. I com la administració de Justicia es una de les més expressives facultats de la Senyoria, afecta fonamentalment a l'exercici de la matei/a.

Recordem que en temps de Jaume I, la Senyoria (separada de la Corona des de l'any 1181) la detenien Templers i Montcades conjuntament de manera no massa definida entre ells. Així es mantindrà fins a 1294 en que la senyoria tornarà als reis, senyors originals. Però recordem també que a Tortosa havia nascut el /rag/ popular (son paraules de Vicens Vives) ja amb la Carta de Població datada l'any 1148. L'unic senyor esmentat en la Carta es el Comte de Barcelona: "Nosaltres, tots els habitants de Tortosa, per totes les donacions anteriors, convenim que vos sou el nostre senyor, Comte Ramon Berenguer..." Pacte entre Berenguer IV i els tortosins que hauria de dificultar les relacions entre uns ciutadans beneficiats tant amplament pels seus reis i una senyoria postiça i encara compartida entre dos senyors, que no duraria molt més d'un segle. De les lluites per obtenir un dret ample per part de la Ciutat, i per mantenir el privilegi per part de la Senyoria, néixeran les Costums de Tortosa i es fortificarà el poder real amb el suport del poble.

El primer problema que ens planteja la Sentència del rei Jaume en cóm un punt tant important podrà tornar a ser debatut 13 anys després (i resolt de mode diferent, com veurem, en la Sentència de Flix) i cóm els ciutadans acceptaran un retrocés donat que els serà menys favorable el Bisbe de Lleida que el rei Jaume. Ni la Sentència de Flix ni cap altre dels documents coneguts posteriors, diuen res de la Sentència Real, el rei pel contrari es preocupa de relacionar fidelment els antecedents de la seva sentència, la del seu pare Pere I, i la d'aquest amb els seus antecessors. Fem-ne una relació cronològicament concatenada:

Berenguer IV en la Carta de 1149 estableix un doble procediment: A) Composició pels Prohoms en questions entre Ciutadans (1). B) Jo davant Cort i Prohoms "Questiuen empero i altres males accions que serán fetes entre els habitadors de Tortosa, via licit als Prohoms adobar i pacificar amb consentiment de les dos parts, ans que a la cort sien manifestades ni arriven a juramenti. De les injuries i malifetes que ja s'en hagi fet reclamació a la Cort, que se firmen de dret i s'actui per jui de la Cort i dels Prohoms de Tortosa..."

Pere I en la Sentència de 1198, citada per son fill Jaume, diu que te per objecte la judicatura, que els homens de Tortosa deien els pertanyen/a la integrament ("Quod homines dertosae sui se in toto pertinere dicebant") i distingueix entre 1) els plets en que estigués implicats unicament homens de Tortosa (en qual/ cas es decidirà per jui/ de la Cort i Prohoms "dicat imitamento habitatorum Dertosae ab ero nostro nobilissimo...") mantenint per tant la jurisdicció segons la carta del seu avi Ramon Berenguer. i, 2) Els plets entre els homens de Tortosa i la Senyoria, en qual cas es nomenarán jutges especials: Però qui els nomenara? La senyoria interpretaria al seu favor, dient que els jutges els nomenesve ella, els ciutadans s'oposarien, per això la Sentència de Jaume tractarà de tornar les coses al seu lloc. Es tracta en definitiva d'un punt que la Carta tampoc delxava explicitat: plets entre Senyoria i ciutadans però/ això es ben logic si tenim en compte que en la data de la Carta no hi havia cap senyor mes que el Rei, i ara en tenim dos. Cal doncs arbitrar nous procediments per a la nova situació senyorial.

Jaume I en la Sentència de 1228, objecte d'aquest treball, aclarirà els termes de la Sentència de son pare, en primer lloc dient que els jutges/s quan corresponga/ s'elegiran pel/ comentiment de les dos parts (fent una aguda interpretació gramatical d'un "cum" que ha de ser copulatiu i no disjuntiu), en segon lloc subdistingint entre els plets de la Senyoria amb la Universitat de Tortosa fes a dir ja no els ciutadans, sinó la Corporació dels Ciutadans) i els de la Senyoria amb els particulars (..."inter dominos Dertuae el Universitatem civium... judices eligant de comuni consensu partem... cum aliquo vel aliquibus dicte universitatis... per judicium curie et probatum hominum..."] Solament per tant en els plets entre Senyoria i la Universitat de Tortosa es nomenaran jutges, i de comú acord. En els plets entre Senyoria i particulars es seguirà el procediment ordinari de Cort i Prohoms, el que semble impensable en aquell temps i vista la senyoria de Templers i Montcades.

Un esquema ens ajudarà a veure-ho millor:

1149.—A): (Plets entre ciutadans ans d'acudir a la Cort, si ho volen) AMIGABLE COMPOSICIO PELS PROHOMS.

B): (Plets restants, una vegada portat el cas a la Cort) PER JUI DE CORT I PROHOMS.

1198.—B): B_1 (Plets Senyoria-Ciutadans) JUTGES ESPECIALS.

B_2 (Plets entre Ciutadans) PER JUI DE CORT I PROHOMS.

1228.— B_3 : b' (Plets Senyoria-Universitat) JUTGES ESPECIALS ELEGITS DE COM/ ACORD.

b'' (Plets Senyoria-particulars) PER JUI DE CORT I PROHOMS.

L'any 1241, la Sentència de Flix suposarà un pas cnrera tornant la jurisdicció criminal explícitament a la Senyoria i a la Sxida, i derivant per al jui/ de Cort i Prohom les faltes inferiors i els plets civils (2)

Finalment l'any 1275, encara no clos el procés de les Costums s'establiran els nous casos de la Paheria (de dret Penal) tornant ara als Veguer i Pahers (Cort i Prohoms antics) la jurisdicció criminal, excepte pel que fa als Cavallers del Temple i Montcada (i als seus fills) que només si resulten implicats en la investigació ordinaria seràn jusits (pel Comanador del Temple o per Ramon de Montcada, respectivament) segons el procés, però, instruit pels Veguer i Pahers.

Estem a dos passos de les Costums definitives en que els Ciutadans acabaran obtenint que "ffent son ofici e son deute la Veguer e els Batlles de res no es deuen entremetre, mas que escoltes" (L.I, Rub. 3 Ca. 13) Establint en definitiva que Veguer i Batlles (satisfaridarisment: si el Veguer no vol fer-ho, el Batlle de Montcada i si aquest tampoc el del Temple) han de fer i complir dret al reclaman! "per jui i per sentència tothora dels Ciutadans de Tortosa" (lib. id.)

.....

Quedà encara un punt que hem deixat clsat al cumençament: el lloc on s'ha de fer justicia. Aquí també la Sentència de Jaume I es definitoria i clara. Els Senyors feien pujar als Ciutadans a la Sxida i els Ciutadans ho prenlxien a mal, com a contrari a las seves Costums. I s'en queixaxien al Rei, que declara "...La Sxida no es lloc idoni ni segur, inconsolc per als litigants i en manifn detriment i perill per la Ciutat... atenent també l'escandol del poble i el tumult... i considerant que fa setanta anys i mes" (el que ens porta a la data de la Carta de Població) "en la Ciutat, tant la incriminació com la firma de dret es reben en lloc idoni i honest... declarem que el lloc solgamnent dit Curia, dins de la Ciutat, haie" (no dlxit la Sxida) "es adscxat tant per rebre la firma de dret el Veguer com per donar Sentències judicials..."

Ja els ciutadans no es sentiràn vexats per la Senyoria cada vegada que han de pujar a la Sxida: allí seguiran estant les presons, però no la Curia que batia a la Ciutat "in loco idoneo et honesto qui vulgariter ab omnibus Curia apellatur infra muros civitatis inferioris..." On certament en els 40 anys posteriors a la Carta s'havia fet la Justicia quan la unica Senyoria la detentava el Rei i na una senyor/a pontosa i necessitats d'unes certes exterioritats per demostrar que realment ho eren. Pam a pam els ciutadans tornaran a portar les coses al seu terreny; amb tot tardara encara setanta anys a retornar la Senyoria pel seu pes a mans del Rei.

Hem vist la evolució d'una forma de procedlment des de la Carta de 1149 fins a les Costums de 1277. Una formulació esquemàtica que, certamen requereix precisions a mesura que la realitat i la administració es fan complexes, u mesura també, però, que els Ciutadans amb comtància i no sense lluita, aniran decantant-la cap al seu interès contraposat amb la Senyoria: Al centre la qucstió de la Judicatura que comencen per retornar -amb la ajuda del rei Jaume- a la Cort o Curia de bals, negant-li a pujar dalt la Sxida. Després ampliant la competència del seu Tribunal -popular i pluripersonal (3)- de Cort i Prohoms (o de Veguer i Pahers) en front dels jutges nomenats per la Senyoria que pretenyien Templers i Montcades. El procés culminarà amb les Costums de Tortosa poc després de la mort del rei Jaume que tant havia fet en favor del dret de Tortosa. Vint anys després tornarà el senyoriu a la Casa Real.

Quan temps a venir, s'intentarà de nou separar el Marquesat de Tortosa a favor de persona diferent del rei, (l'infant Ferran, fill d'Alfons IV i Elconor de Castella), no durarà, i els tortosins escarmentats reclamaran i obtindran segurelats de que mai mes Tortosa pugue ser separada de la Corona i Principat de Catalunya. Però això es tota un altra història que aquí no fa ben al cas i ens allargaria innecessariament.

---

(1) No compartim el punt de vista del Professor Lalinde ("El Curia o Cort una Magistratura medieval Mediterranea" Anuario de Estudios Medievales, Barna. 1967) que parla de "Conciliació" perque al menys en el seu contingut semantic actual, conciliació suposa: 1) Acte previ que no existeix sinó que comporta un jui posterior i 2) Obligatorietat de tal acte previ. Pel contrari el que la Carta preveu es 1) Exclusió de jui posterior, la composició conclue el judici. 2) Voluntarietat, ha de ser acceptada per les dos parts, i això s'ave millor amb el que es diem amigable composició, o arbitratge.

(2) Vid. J. Mª Font i Rius "El Procés de Formació de les Costums de Tortosa" (Revista Jurídica de Catalunya nº 1 pg. 160 sg.). Després de conèixer la Sentència de Jaume I que comentem, es difícil d'acceptar que la Sentència de Flix sigui un triomf per la causa ciutadana. Aquest es el problema que no hem resolt: com 13 anys després es pot recular en algun aspecte del que ja havia aconseguit la ciutadania.

(3) També en aquest punt dissentim de la opinió de Lalinde (op. cit.) que estima que el Cort es un magistrat unipersonal, amb jurisdicció ordinaria (pgs. 242, 291 etc.) El Consell de R. de Besalú/o evidència si no hi hagues res mes que Cort i Prohoms o els seus successos Veguer i Pahers "la cort es representant unum judicis" i que cada u tot tal no es jutge "cum ipse solum non esset judex" etc. Es tracte d'un tribunal pluripersonal, i finalment qui donarà sentència seran els ciutadans com hem vist.